

Nye oppdragsformer – nye patologier?

Matrix, 2015; 1, 28-43

Per Are Løkke

*People never willingly abandon a libidinal position, not even,
indeed, when a substitute is already beckoning to them.*

Sigmund Freud

NYE OPPDRAGSEFORMER – NYE PATOLOGIER?

Den franske psykoanalytikeren Julia Kristeva (1995, 2000) problematiserer det fenomen hun kaller “subjektets forsvinning” i vår tid. De økonomiske styringsformene og kommersialiseringen av kulturen bryter ned det symbolske nettverket som understøtter utviklingen av identitet og gode relasjoner. Den vestlige kulturen blir slik deprivert for viktige fortellinger om kjærlighet, tap og adskillelse, som igjen bidrar til å svekke menneskets evner til å skape bærekraftige relasjoner, mening og verdier. Kristeva peker også på at lidelsene mister sin symbolske mening. Det moderne samfunnets ideale figur – prestasjonssubjektet – søker å “maksimere” seg selv og “svømme” i en overflod av positivitet. Denne figur ønsker å bli kvitt sine symptomer fremfor å finne meningen bak dem.

I tillegg ser vi også at våre behandlingsmetoder av-symboliseres. Jeg har i essayet “Når depresjon blir et nasjonalt problem” (Løkke, 2014, nr. 2) vist hvordan evidensbaserte metoder kan bidra til “subjektets forsvinning” ved at betydningen av livshistorie, relasjon og mening svekkes i behandlingen av psykiske lidelser. Effektiv symptombehandling prioriteres fremfor å behandle symptomet i lys av personenes livshistorie. Jeg vil i dette essayet vise hvordan den av-symboliseringen som Kristeva peker mot, kommer til uttrykk i den nye forelderrollen, og samtidig vise hvordan dette igjen kan skape nye patologiformer i deres barn.

*Spesialist i klinisk barne- og ungdomspsykologi. Blylagveien 25, 1450 Nesoddtangen, Norge.
Pe-arelo@online.no*

De nye nøkkelordene for oppdragelsen er “nærvær og mestring”. Når nærvær forveksles med konsum og mestring knyttes til målstyring, brytes betydningen av den symbolske virkeligheten ned. Barnets identitetsprosjekt rettes nå mot aktiviteter knyttet til å “ha” og “gjøre” fremfor å utvikle kontakt med egne følelser eller skape mening i forhold til seg selv og sin omverden.

Jeg vil vise at dagens foreldrerolle, basert på likestilling, oppsto som et implisitt brudd med et Freudiansk utviklingsskjema som var kjennetegnet ved “nærvær og fravær”. Dette skjema speilet også det gamle kjønnsrollemønsteret som sprang ut fra en historisk situasjon der far hadde ansvaret for produksjonen og mor for reproduksjonen. Vi kan si at moren representerte nærværsprinsippet og faren fraværsprinsippet. Likestillingens foreldre står i en historisk krevende situasjon da de skal forsøke å korrigere det “asymmetriske maktforholdet” som dominerte den gamle kjønnsrolleordningen. Omstruktureringen mot “likhet” og “frihet” som likestillingen bærer bud om, innebærer at foreldrene forsøker å skape nye roller overfor sine barn. Denne utviklingen blir ofte idealisert, noe som igjen er med på å skjule de store utfordringene foreldrene møter når de forsøker å skape en ny oppdragelsesordning.

Jeg vil her fremheve tre problemer som jeg daglig observerer i min kliniske praksis med de unge og deres foreldre. (1) Vi ser en “pervertering” av nærværsprinsippet. (2) Vi ser en demonisering av fraværsprinsippet. (3) Vi ser at samfunnets stadig sterkere ideologier svekker foreldrerollen. Resultatet er forvirrede og hjelpeløse foreldre som verken klarer å skape en ny integrasjon mellom nærvær og fravær (likhet) eller et unikt og individualisert foreldreskap (frihet). Den Freudianske utviklingsmodellen er derfor fremdeles svært aktuell. Den kan hjelpe oss til å forstå det sammenbruddet vi er vitne til i dagens foreldrefunksjoner, og samtidig vise hva som skal til for å rehabilitere og gjenopprette betydningen av symbolske og sosiale bånd som er livsnødvendig for barnets utvikling.

MOR: NÆRVÆRSPRINSIPPETS REPRESENTANT

I den Freudianske protfortellingen om foreldrenes betydning for barnets utvikling representerte morens omsorg nærværsprinsippet. Det “gode bryst” var nærværets fremste metafor. Spebarnet ble forstått som et brystsøkende vesen som inngikk i en kompleks tilknytning til moren. Denne tilknytning var gitt fra naturens side og kunne ikke erstattes av en far. I barneoppdragelsen ble viktigheten av at far skapte et “beskyttet og uforstyrret rom” for mor og barn fremhevet. Spebarnet var den første tiden styrt av en kroppslig driftslogikk, dvs. ut fra krefter som ennå ikke var trent i utholdenheten og tålmodighetens kunst, og som

derfor krevde umiddelbar tilfredsstillelse. Den tradisjonelle morsrollen var designet for først å tilfredsstille barnets primære drifter, dernest barnets behov for tilknytning og omsorg. Barnet levde gjennom denne livmoraktige beskyttelsen eller symbiosen i en sanselig illusjon av å være i samsvar med seg selv og verden, i en verden der instinkter og behov ble møtt og tilfredsstilt.

Erfaringen med morens totale nærvær nedfelte seg i barnet som en forestilling om en hel og allestedsnærværende verden, der lidelse (adskillelse) ikke eksisterte. Denne erfaringen avfødte et urbilde av Mor, assosiert til kropp, mat, mottagelighet, grenseløshet og tilgjengelighet (Jorun Solheim, 2005). Dette minnet ble også sett på som kilden til lengselen etter ubetinget kjærlighet, et imaginært lykkeland eller paradiset. Denne ideen om "perfekt match" mellom mor og barn har avfødte et vidt spekter av forskjellige psykologiske teorier om hva som skjer når barnet ikke blir møtt på sine behov, og hva foreldre og terapeuter skal gjøre for å skape match og reparere mismatch.

FAR: FRAVÆRSPRINIPPETS REPRESENTANT

Tilholdet innenfor "naturtilstanden" varte imidlertid ikke lenge. Barnet ble konfrontert med kulturen gjennom foreldrenes oppdragelse og språk. Den tradisjonelle farsrollen var designet for å hjelpe barnet til å adskille seg fra symbiosen med mor. Det faderlige fraværsprinsippet ga den opprinnelige driftslogikken motstand ved å innsette en instans som krevde at barnet inntok en symbolsk plass i familien og samfunnet. Denne instans påkalte barnet, og markerte at det måtte oppgi sin privilegerte plass som sentrum i en magisk og sanselig verden med rett til og krav om behovstfredsstillelse. Den faderlige intervensjonens overordnede mål var å desentralisere barnets perspektiv, å få barnet til å slippe lystprinsippet dominans og forholde seg til realitetene. Målet var å få barnet til å oppdage seg selv som en del innenfor et større og differensiert samfunn. Farsoppgaven ble sett på som en langvarig kamp som varte ut "den andre lystperioden", nemlig puberteten. Farskampens nødvendige og langvarige karakter var begrunnet i forestillinger om at barnet i kraft av sine instinkter ville slåss for retten til å forbli i den infantile posisjonen. Farens jobb var ikke å tukte barnet, men å tukte biologien i barnet (Rouondo, 1994).

Farsprinsippet besto av to funksjoner; et hemmende *Nei*, og et oppmunrende *Kom igjen!* Farens bydende *nei* og realitetsorienterende tilbakemeldinger pekte på et eksistensielt rom utenfor symbiosen, hvor barnet erfarte at ønsket om umiddelbar tilfredsstillelse og bekreftelse ikke lenger ble oppfylt. Barnet

ble slik stående overfor et tap som muliggjorde en utvikling. Kravet om øyeblikkelig tilfredstillelse ble forvandlet til evnen å kunne utsette noe, vente, som igjen la grunnlaget for å utvikle et begjær som søkte å realisere sine drømmer om "kjærlighet og arbeid" i fremtiden. Det oppsto dermed en temporær dimensjon der "det tapte paradiset" ble innskrevet i fortiden som en nostalgisk og i fremtiden som en drøm om noe som engang kunne bli realisert.

Denne bevegelsen inn i tiden utgjorde en radikal hendelse som ga basis for en utvikling der symbolisering stod sentralt. Behovet for umiddelbar tilfredstillelse ble transformert til begjær og kreativitet, der bevegelsen mot målet var det sentrale i utviklingen, ikke målet i seg selv. Barnet ofret sin natur, sin driftstilfredstillelse, sine barnlige privilegier og illusjoner, og påla seg isteden kulturens særskilte lover formidlet gjennom språk. Sigmund Freud betegnet dette smertefulle, men nødvendige offer, for ubehaget i kulturen, et ubehag som også gjorde lidelsen til en uunngåelig side ved menneskelivet. Denne lidelse var både knyttet til gjennomgangen av adskillelsen og til de uunngåelige sår og konflikter som oppsto i møte med andre menneskeviljer og relasjoner.

OPPVEKSTHISTORIER OM FRAVÆR

I mitt arbeid med ungdom og voksne hører jeg to forskjellige prototyper av historier om "min oppvekst". De som er født før 1980 forteller en historie om for lite kontakt med mor og far. De unge som jeg snakker med i dag, forteller ofte at det er for mye av foreldrene. Der tidlige generasjoner forteller historier om å stå helt alene med sine problemer, forteller dagens unge om en opplevelse av overinvolverte foreldre. Der den eldre generasjonen forteller om for lite nærvær, forteller den yngre om for mye nærvær. Historiene om "min oppvekst" før likestillingens tid handler ofte om for lite nærvær.

Hovedgrunnen til dette er at bildet av mor og far i denne perioden, nettopp var knyttet til å være representant for en rolle. Å være foreldre var å ivareta kulturelt gitte funksjoner som ble sett på som nødvendige for barnets oppvekst og utvikling. Foreldrene representerte slik samfunnets todelte organisering i en offentlig og en privat sfære. Morsrollen var gitt den som hadde ansvar for husholdet, det nære livets plikter og ivaretagelsen av barnets (og mannens) kroppslige behov. Farsrollen var gitt den som hadde ansvaret for husholdets inntekter og var hjemmets autoritet. Han var samtidig den symbolske representanten som initierte barnets adskillelse fra den sanselige bindingen til moren.

Hovedelementene i fortellingene om fravær speiler derfor en historisk situasjon hvor barna ble tildelt et stort rom hvor de kunne oppdage verdens tilskikkelser på egenhånd. Foreldrene fokuserte på barnets behov for mat, søvn, trygghet og selvstendighet – og ikke som i dag – på dets behov for å bli “speilet”. Det var ingen leksehjelp, fotballengasjement eller foreldre som spurte hva barna “egentlig følte”. De fikk være i fred. Og det er nettopp opplevelsen av å gå alene med følelser og tanker i en stor verden, som er fellesnevneren i historiene om “for mye fravær”. Denne tidens barn følte seg ikke sett, hørt eller forstått av mor og far. De måtte bære sine smerter alene, og vonde hendelser ble sjelden snakket om. En mann fortalte i terapi: “Den dagen moren min døde ble jeg i all hast kalt hjem fra skolen. I døra møtte jeg far som tung og taus fortalte at “mor er død”. Hele mitt liv ble forvandlet den dagen, men far og jeg vekslet aldri et ord om dette og det som hendte”. Et sentralt element i fortellingene er også at barn og foreldre ikke ble kjent med hverandre som personer. Det var kontakt, men ikke en nær kontakt. I det store galleriet av mor- og farsskikkelser fra denne perioden, skildres ofte mor som en litt fjern, engstelig, deprimeret, utilfreds person bak bildet av husmorens omsorgsfulle tilgjengelighet. Far beskrives ofte som fjern, autoritær, selvopptatt, kritisk eller fraværende. Paul Auster forteller i boken “Ensomhetens grunn” (2000) om sin far som en løk han ikke finner kjernen på. Franz Kafka beskriver i boken “Brevet til fadern” (2010) en fryktinngytende far han ikke våger å snakke til.

LIKESTILLINGENS TIDSALDER

Vi kan også forstå kritikken av det gamle kjønnsrollemønsteret ut fra nærværets og fraværets figurer. Identifikasjonen med fraværsprinsippet ga mannen makt og muligheter i det offentlige rommet, men utestengte ham samtidig fra det nære livet. Identifikasjonen med nærværets struktur ga kvinnen en nærhet til barnet og det daglige livet, men frarøvet henne veiene ut i samfunnet. Vi kan si at kvinnen mistet deler av seg selv i andre, mens mannen mistet deler av seg selv i samfunnet. Det er i opprøret mot denne banale, men svært kompliserte kjønnslogikk at kravet om likestilling har oppstått. Likestillingen er et gigantisk historisk og politisk eksperiment som har til hensikt å omformulere våre forestillinger om nærvær og fravær, og samtidig skape nye koder for vår forståelse av begreper som mor, far, barn, identitet, felleskap og kjærlighet (Løkke, 2000).

Likestillingens politisk styrte prosjekt har fokusert på mødres mulighet til å arbeide og nødvendigheten av fedrenes pappapermisjon. Men det store kollektive og emosjonelt betingede prosjektet til likestillingens foreldre synes å

være at deres egne barn ikke skal oppleve det fraværet som de selv opplevde i barndommen. Dagens foreldre legger stor vekt på å være psykisk nærværende overfor sine barn. Foreldrene ønsker å oppheve den rollebaserte avstanden som var innebygd mellom foreldre og barn i det gamle kjønnsrollemønsteret. I dette nye foreldreoppdraget ligger to intensjoner. De ønsker å gi sine barn det de i sin egen oppvekst ikke mottok av kjærlighet, omsorg og bekreftelse, samtidig som barna skal skjermes for de smertene de selv opplevde. Vi ser at nærværet idealiseres, mens fraværet demoniseres. Gledene og frihetene som tross alt var knyttet til å oppdage verden på egenhånd, synes nå å være glemt.

Utviklingen mot å skape et større nærvær overfor barna har blitt understøttet av flere kulturelle forandringer. Det var ikke før spebarns forskningen viste at "relasjon" var viktigere enn "bryst", at fedre fikk tillatelse til å innta en selvfølgelig plass som omsorgsperson. Denne opphevelsen av den biologiske preferansen mellom mor og spebarn samsvarer med inngangen til likestillingens tidsalder. Dagens intimitetsfamilie og den affektive individualismen fremhever også relasjonens, følelsenes og nærværets betydning i barneoppdragelsen (Illouz, 2008). Dette gjenspeiler seg blant annet i en emosjonell offentlighet hvor eksperter bombarderer foreldre med råd om hva som er til det beste for barnet. Disse rådene fokuserer ofte mer på nærværets betydning enn fraværet. Dette har skapt en ny bevissthet og sensibilitet hos dagens foreldre – om barnets mangfoldige behov og alt som kan gå galt.

I tillegg har den teknologiske og materialistiske utviklingen beveget seg mot å bryte ned alle barrierer som står i veien for at behov kan tilfredsstilles, raskt og effektivt. Slik sett fremstår dagens kapitalistiske samfunn som et gigantisk apparat for behovstilfredstillelse. Samfunnets "libidinøse økonomi" bidrar til å stimulere frem lykkekfikserte mennesker. Tilfredstillelse søkes her og nå og alt som står i veien for denne tilgangen får raskt karakter av noe negativt. Lysten og ulysten blir verdier i seg selv, ikke følgetilstander knyttet til de fleste av livets erfaringer. Ett eksempel på dette er at positive tanker kan tillegges avgjørende betydning for både den psykiske og fysiske helsen, samtidig som "negative tanker og grubling" har oppnådd en magisk status som noe som både kan skape og vedlikeholde sykdom.

DEMONISERINGEN AV FRAVÆRET

Den utvikling jeg til nå har skissert, der foreldre betoner viktigheten av mer nærvær overfor sine barn, har representert et viktig og kjærkomment fremskritt. Vi forstår og bekrefter barns virkelighet og deres rettigheter på helt

Nye oppdragsformer – nye patologier?

nye måter i dag, enn i tidligere historiske epoker. Samtidig ser det ut som om etableringen av “det nye nærværet”, er truet av forskjellige utviklingstrekk ved vår kultur, som jeg i det følgende skal skissere. Det er blant annet et stort paradoks at i det samme psykologien forkastet begreper som “drifter” og “instinkter” og også betydningen av fars *nei*, koplet den kapitalistiske økonomi seg på menneskets tendens til å søke umiddelbar tilfredsstillelse. Farsskikkelsen i det gamle kjønnsrollemønsteret påpekte nødvendigheten av at adskillelsen og fraværet (tapet av den sanselige bindingen til moren) ga barnet muligheter for individuell vekst og modning. Denne faren er blitt utsatt for mye kritikk fra likestillingens blikk. Vi har sett en kollaps av farsautoriteten og følgelig også oppløsning av fraværsprinsippet hemmende funksjon. Nye fedre har i stedet nærmet seg morsomsorgens område, slik vi har sett i filmer som Kramer vs. Kramer og Mrs. Doubtfire. Vi ser da at en situasjon hvor begge foreldre beveger seg imot en idealisering av nærværspriippet.

Det har oppstått forestillinger om at tilholdet innenfor det første nærværet kan være permanent. Barnets settes i sentrum for foreldrenes oppmerksomhet og konsumkulturen lover at alle behov og begjær kan tilfredsstilles, her og nå. Det har oppstått en plikt til å være lykkelig (Bruckner, 2010, Ahmed, 2010). Innenfor denne horisonten beskytter foreldrene barna mot erfaringer av adskillelse, tap og den sårbarhet som er knyttet til realitetskonfrontasjoner. Foreldre gjør alt for at barna ikke skal være alene eller oppleve ensomhet. Barn blir behandlet som en blanding av “majestetiske vesener” og “pungdyr” som ikke må utsettes for motstand. Når barnet uttrykker raseri, sårbarhet eller tilbake-trekning blir foreldrene fullstendig i villrede. Barnets utrop oppfattes som en kommando som må adlydes eller et skrik om hjelp fra en som holder på å drukne. Det er ingen distanse. Og, ofte ser vi at foreldrene vender kritikk mot de situasjoner eller instanser (barnehage, skole, andre barn eller foreldre) som påfører deres barn smerte, fremfor å bekrefte at motstanden kan tåles.

Vi står da overfor en foreldremodell der den hemmende farsinstansen er demonisert, samtidig som også prinsippet om nærvær “perverteres” på to forskjellige måter. For det første ser vi at foreldrene projiserer “det ensomme og ubekreftede barnet” fra egen oppvekst inn i egne barn, samtidig som de gir seg selv ansvaret for å gi dette barnet alt det trenger av støtte, bekreftelse og nærvær. I denne forestillingen som vi kan kalle “det projiserte nærvær” ligger det derfor en implisitt undervurdering av barnas evne til å oppdage verden på egen hånd, tåle smerte og erfare ensomhet. For det andre ser vi også at foreldre strever med å skille mellom barnets sunne behov og barnets insistering på behovstilfredsstillelse. Barnet står i fare for å bli behandlet som et konsumvesen.

Problemet vi er vitne til er den “psykiske defekten” som oppstår når den hemmende farsinstansen oppløses. Demoniseringen av fraværsprinsippet medfører at barnets evne til å tåle motstand og smerte svekkes, som igjen fører til at symboliseringsevnen og dannelsen av indre drivkrefter passiviseres. Vi ser derfor en kollaps i disse egenskapene hos mange barn og unge i dagens samfunn. De lærer ikke å forholde seg til “manglene” i livet, til å tåle frustrasjoner og ta ansvar for og bevege seg ut i en hardere virkelighet. De finner ikke veiene ut av “det imaginære rommet” eller “orale stadiet” og forfaller til passivitet, forskjellige former for avhengighet, drømmeaktige tilstander og konsumentorientering. Et eksempel på dette er ungdom som har droppet ut av skolen og bor i sitt “hjemmehotell”, omkranset av dataspill, musikk, filmer og alt liv som eksisterer gjennom sosiale medier. De har smerter i sine livshistorier, har droppet ut av skolen og har ingen fremtidsplaner. Likevel kan de si: “Jeg har det helt topp – jeg har alt jeg trenger”.

PRESTASJONSSUBJEKTETS FREMMARSJ

Morsskikkelsen i det gamle kjønnsrollemønsteret har også vært utsatt for store forandringer hvor spesielt identifikasjonen med omsorgens tradisjonelle områder er nedtonet. Barna sendes tidlig i barnehager, og likestillingens fokus er på kvinnens rettigheter i arbeidslivet og idealiseringen av pappapermisjonen. Spebarn forskningen åpnet for fedrenes deltagelse i omsorgen. Og når dørene inn til omsorgens innerste rom først var åpnet, tok det ikke lang tid før *mes-tring* – og ikke *kontakt* – ble nøkkelordet for barneoppdragelsen. Det er i dag kompetansebarnet som settes i sentrum av barns utvikling. Vi ser at nyliberalismens prestasjonssubjekt har blitt samfunnets fremste ideal for barn og voksne i alle aldre (Chul Han, 2012).

Når omsorgsmoren skifter rolle for å gå ut i arbeid, skifter også våre forestillinger om barnets behov. Forestillingene om kompetansebarnet skyver til side kunnskapen som peker mot sårbarheten av slike tidlige brudd. Prestasjonsbarnets første store bragd er å tåle daglige og lange adskillelser fra mor og far i en alder av 8 mnd. Det som tidligere ble sett på som barnets to første og viktigste rom, nemlig behovet for omsorg og behovet for lek, nedtones. Nå gjelder det å øve og bli flink, raskest mulig. Å *gjøre* har blitt viktigere enn å *være*. Barna får tidlig høre at de bør finne frem til den beste utgaven av seg selv for å oppnå drømmen sin. Foreldrene er hele tiden tett på og fungerer som barnas “coach” for å motivere og stimulere til utvikling. Barnet oppmuntres til å bli “manager” i eget liv, det vil si å lære og sette seg mål, øve på egne talent og evaluere sine presta-

sjoner. Utviklingen av god "CV" har blitt det viktigste i livet. Det er viktigere å streve mot å bli flink, enn å utvikle evnen til å være i kontakt med og uttrykke eget følelsesliv (være en "hel" person) eller å oppdage "den andre".

Dette flinkhetsfokuset blir understøttet av en stadig mer påtrengende mestringskultur. Barnehager og skoler blir en arena for testing av normative kompetansemål. Barnet initieres i et samfunn hvor dets relasjonelle behov, sårbarhet, avhengighet og meningsskapende sider underordnes prestasjonene. Dagens ideer om utvikling av selvstendighet gjennom mestring, er også svært forskjellig fra ideene knyttet til fraværsprikket. Den gamle modellen påpekte viktigheten av at barnet lærte seg å takle mangler og fravær alene, og finne frem til egen motivasjon. Å oppdage egne drivkrefter var viktigere enn måloppnåelse her og nå. Fedre peker ikke lenger mot denne veien, og barn er da også sjelden alene i den nye påkoblede kulturen (Dethiville, 2014). Alt har blitt mer konkret, og barnet låses tidlig fast i forventninger om oppnåelse av ytre mål. Faren målbærer nå prestasjonssamfunnets ideal. Alle kan bli perfekte, alle kan få det de ønsker, så lenge de arbeider hardt og leverer resultater som kan evalueres innenfor et normativt og kognitivt målesystem.

Det er ikke vanskelig å forutsi at dette overdrevne mestringsfokuset vil skape en epidemi av barn som føler seg verdiløse og utmattede av feil og mangler. Albert Einstein hevdet at hans problemer med å lære å snakke, hans sene modning og opprørstrang, var svært viktig for utviklingen av hans geni. I dag ville disse trekkene straks blitt fanget opp av dysfunksjonsspesialister og forsøkt modifisert av kognitive adferdsprogram. Sosiolog Mari Pettersvold og teolog Solveig Østrem ved høyskolen i Vestfold, viser i boken "Mestrer – mestrer ikke" (2012) at alle som ikke mestrer, altså de lidende og sårbare, de krenkede og sinte, de sent utviklede og trege, de rare og spesielle, dagdrømmerne og fantasisibarna, går svært dårlige tider i møte.

NÅR FORELDRENES INNFLYTELSE SVEKKES

Likestillingens første drømmer var knyttet til ideer om et liv der både far og mor arbeidet deltid. Resten av tiden skulle fordeles mellom familie, barn, fritidsinteresser og felleskap. 40 år senere har vi endt opp med en virkelighet der begge foreldrene arbeider fulltid, der barna sendes i barnehage fra de er 1 år, der hverdagene er gjennomorganiserte fra morgen til kveld, der små barn møter krav om å mestre og prestere tidligere og tidligere, der kravene til lykke, opplevelser og materielle utskielser øker fra år til år, der den teknologiske påkoblingen i hverdagene invaderer og forandrer alle samværsformer.

Hele rytmen er intens, oppkavet og fragmentert. Dagene stykkes opp i små øyeblikk, i øyer av intenst nærvær, før alle forsvinner i hver sin retning. Ansikt til ansikt kontakt minsker. Døgnet og måltidenes rytmer oppløses. Foreldrene og barna er alltid på farten. Barnas primære oppholdssted i fritiden er senga, hvor de alltid er påkoplede de siste versjonene av nyere massekommunikasjon. Den åpne og frie barndommen preget av lek og ubekymrede hverdager eksisterer ikke lenger. Det psykologiske landskapet som dagens familier beskriver synes å være milevis unna alle former for idealer om kontakt og nærhet. Vi lever i den hvileløse postmoderne flow. Vi vil være overalt, hele tiden, med alle.

I den flytende moderniteten (Bauman, 2006) har betydningen av foreldrefigurens nærvær og fravær blitt visket ut til fordel for en tidsånd der alle er koplede på noe som skjer hele tiden. Den "maniske" påkoblingen og moderne teknologien forstyrrer, avbryter og river i stykker muligheten til å erfare hendelser i verden. Den flytende moderniteten virker som en kvern eller malstrøm, en fragmentering som hele tiden kutter opp og oppløser mening. Det har oppstått en kulturell stil der nye inntrykk straks visker ut det gamle. Vi ser ikke lenger tilbake. Erfaringer knyttet til fortiden, barndommen, hukommelsen, til relasjoner eller følelsesliv blir skyggeaktige og uvesentlige.

Psykoanalytikere som Julia Kristeva (2000, 1995) og Paul Verhaeghe (2014) påpeker at den nyliberalistiske livsformen svekker utviklingen av barnas erfarings- og uttrykksevne. Barn og ungdom i dag ber om hjelp for sin angst, selvskading og depresjon, men har ingen identitet, følelser eller hukommelse og snakke ut i fra. Livsmertene symbolske uttrykk forsvinner og pakkes inn i kroppen som anonyme byrder uten forbindelse til erfaring, språk, følelser, mening eller andre mennesker. De har trukket seg tilbake til kroppens stumme rom, skammer seg over sin personlighet og ser på seg selv som en feil. Alt har blitt konkret og det eneste de ønsker er at noen tar bort deres smerte. Når også dagens symptommetoder ikler seg merkevarenes lovnader om effektive resultater, uten å gå omveien om livshistorien, kamufleres ytterligere den personlige og historiske dramatik vi er vitne til.

UMULIGE DILEMMA

Jeg har beskrevet tre tilstander som de nye forelderrollene har beveget seg mot. Demoniseringen av fraværsprinsippet, "perverteringen" av nærværsprinsippet og den generelle svekkelse av forelderrollene kan oppstå i utallige kombinasjoner, selvfølgelig også sammen med forskjellige mottrekk for å løse noen av de problemene jeg har skissert. Barn i dag vokser derfor opp i et oppdragsfelt

der de blir invadert av et voldsomt påtrykk fra foreldre og kulturen. Samtidig ser vi at de overførte beskjedene, fra kulturen og foreldrene til barna, ofte er preget av store motsetninger som er svært vanskelig å forstå. Jeg vil her nevne tre forskjellige typer "double-bind" som barna står overfor i dag.

Når foreldrene idealiserer nærværsprinsippet undervurderes barnets styrke. Foreldre tror ikke barnet selv er i stand til å takle, møte og lære av livets smerte og motstand. Det implisitte budskapet er da: "Du er svak, du takler ikke livet." Vi ser samtidig at idealiseringen av prestasjons-subjektet projiserer den helt motsatte forestilling inn i barnet, nærmest fra det øyeblikk det er født. Budskapet her er: "Du er sterk, allerede utviklet med kompetanse til å velge, tenke og ønske." Barnet blir dermed stående i en umulig splittelse mellom "du klarer alt" og "du klarer ingenting" – noe som i ungdomsalderen kan gå over til "jeg er flink til alt, men hater meg selv".

Barn i dag mottar også svært motstridende budskap knyttet til erfaringer av autonomi og styring. På den ene siden projiserer voksne en for tidlig autonomi inn i barnet. De blir spurt om hva de ønsker før de har utviklet evnen til å velge, eller anmodet om å være seg selv før de vet hvem de selv er. De blir podet inn med budskapet "vær deg selv", "verden er fylt av muligheter, grip sjansen". På den andre siden blir barn passet på og overvåket fra morgen til kveld. Foreldre ønsker nærmest å ha "datachips" på barnas mobiltelefoner og videoovervåking av skoler og barnehage. De ønsker et panoptikon hvor de kan se alt. Denne styringen og overvåkingen blir fordoblet av samfunnets målstyringsideologi som utvikler seg på alle av dagens samfunnsarenaer. Barna blir her stående mellom det doble budskapet: "Du er fri, men vi passer på deg hele tiden" og "Du kan gjøre hva du vil, men du må være lydige og flinke".

Den tredje splittelsen barna blir stående i, er splittelsen mellom behov og begjær. Det er tankevekkende at idet psykologien sluttet å forstå barnet som et instinktvesen, koplet kapitalismen seg på barnets instinkter. Den "libidinøse økonomi" mater de unge med tilbud om adspredelse, påkobling og materiell overflod fra morgen til kveld. De unge får lov til å polstre seg inn i en behovsverden uten at noen introduserer utviklingsveier der begjæret vekkes. Konsekvensen av dette blir ungdom som sier: "Jeg har alt jeg trenger, men vet ikke hvem jeg er" og "Mine behov er tilfredsstilt, men jeg har ikke noe begjær".

NYE PATOLOGIER, NYE BEHANDLINGSFORMER

De nyliberalistiske styringsformene, DSM 3 revolusjonen og likestillingen, er forskjellige "sosiale fenomener" som alle fikk sitt gjennomslag i begynnelsen

av 1980-årene. Jeg har vist hvordan nyliberalismens fokus på konsum, ferdigheter og styring har påvirket likestillingens oppdragelsesformer i retning mot en av-symbolisering, samtidig som barna invaderes av "schizofrene" budskap som er vanskelig å oversette. På samme måte som historien har vist oss skadevirkningene av forskjellige samfunns maktstrategier, kan vi kanskje allerede i dag begynne å ane skadene på individnivå i et samfunn der menneskets livsverden domineres av rigide styringsformer, konsumorientering, stimulus bombardement og prestasjonssubjektets patologiske ideal.

Behandlingen av psykiske lidelser har også forandret seg radikalt i denne perioden. Innføringen av DSM 3 i 1981 førte til opphevelsen av det psykoanalytiske hegemoni innenfor psykiatrien og området for psykisk helse. Psykoanalysen tilførte psykiatrien et humanistisk element med sin filosofi og teori om subjektets tilblivelse. Dette perspektiv har i dag blitt erstattet av en behavioristisk psykiatri og psykologi med vektlegging på medikalisering og symptombehandling knyttet til styring og regulering av adferd. Familieterapi forandres til opplæring av foreldreferdigheter. Terapi med barn og ungdom forandres til psykoedukasjon og mestringsterapi. Det individuelle fokuset på den enkeltes personlige liv og ansvar forandres til terapier forankret i manualer og oppskrifter.

Noe vesentlig går tapt med tilsidesettelsen av den opprinnelige psykoanalytiske ide om at barnets utvikling er avhengig av at "driften" møter et prinsipp om fravær. Det er erfaringen og toleransen for "mangelen" eller tapet av den umiddelbare tilgangen til morsobjektet som er med på å organisere subjektets begjær og egenkrefter. I denne modellen er dynamikken mellom "nærvær" og "fravær" en av grunnbetingelsene for utviklingen av psykisk liv og evnen til å symbolisere. Fraværet blir dermed en slags ramme, et tomt lerret eller et rom hvor barnets personlige identitet kan komme til uttrykk. Gjennomgangen av bevegelsen tap-sorg-tilknytning, skaper også et indre register som både åpner for kjærlighetens gleder og evnen til "å slippe" og "gå videre" når dette er nødvendig. Kanskje er det her psykoanalysens aller viktigste bidrag ligger i dag? Den kjemper for, og forsøker å verne om, det indre psykiske rommet i mennesket, samt skape et språk for de dramatiske hendelser som konstituerer et subjekt og et liv.

REHABILITERING AV NÆRVÆRET OG FRAVÆRETS BETYDNING

Hva kan så den Freudianske behandlingsmodellen om "fravær" og "nærvær" bidra til i dagens behandlingshverdag? Jeg vil her vise til to eksempler. Den belgiske professoren i psykologi Paul Verhaeghe (2014) kaller den stadig vok-

sende gruppen gutter som faller utenfor samfunnet, og som ofte har “slått rot” foran datamaskinen, for “the pacifier child”. Denne gruppen kan også knyttes til det fenomen som den australske professoren i psykiatri, Robert Meares, i sin bok “The Metaphor of Play” (2005) kaller “stimulus entrapment”. De har erobret et “maskinbryst” og sitter fanget og hypnotisert foran skjermen. De er ofte borte fra skolen, de er bleke og energiløse, de spiser ikke til faste tider, gjør sjeldent lekser frivillig, er ofte syke og deltar til nød i familiens sosiale liv. De har lært seg å lure sine foreldre, de sitter oppe om natten og svarer bare med enstavelser hvis foreldrene inviterer til en samtale.

Ifølge den Freudianske modell trenger disse guttene å møte et prinsipp om fravær, et *nei*, for at et ønske om å bevege seg ut i verden og ta fatt på eget liv kan oppstå. I mitt arbeid med denne problematikken har jeg skiftet fokus fra å snakke med ungdommen, til å arbeide med foreldrene for at de skal representere prinsippet om et fravær. Det har vært interessant å iakttå hvilket imponerende raseri som utløses når guttene står overfor tapet av den umiddelbare tilgangen til “maskinobjektet”. Min erfaring er også at foreldre som er robuste nok til å tåle kampen, etter kort tid vil se at det oppstår et mer kreativt begjær når deres sønner innser at slaget er tapt. De vender seg ut i verden igjen, får farge i kinnene, og det oppstår kreative og sosiale impulser. Det er her også viktig å presisere at de ikke får belønning, som er så vanlig i dag, for eksempel for å gjøre lekser fremfor å spille data. Det er belønning nok å erfare at noe nytt oppstår på innsiden av dem selv.

Den prestasjons-utmattede jenta er et annet eksempel på å være fanget i en “stimulusfelle”. Hun er ikke fanget inn i datamaskinenes virtuelle tryllering, men i tidens krav til perfeksjon og prestasjoner. Hele hennes liv er styrt av “ytre forhold” og livet oppleves som en uendelig serie av forskjellige typer eksamener. I samtaler kommer det raskt frem at hun hater seg selv, sin kropp og sitt liv selv om hun scorer høyt på alle ytre mål. Hennes indre holder på å bli spist opp av forskjellige typer symptomer. Disse jentene trenger terapeutiske intervensjoner som både introduserer et fravær og samtidig også et nærvær for å “oppløse” det insisterende selvhatet. Problemet med mange av symptommetodene som i dag tilbys unge jenter med depresjon, angst, selvskading, spiseproblematikk og psykisk utmattelse, er at metodene implisitt “spiller på” jentenes flinkhet, og glemmer deres tap av en personlig identitet (Løkke, 2014, nr. 9). Jentene har underkastet seg prestasjons-subjektets ideal og mistet kontakten med seg selv. Jentene trenger derfor først og fremst å møte svar fra en verden som peker mot et annet alternativ enn vinner/taper dikotomien, samtidig som mange trenger et omsorgsrom som gir opplevel-

sen av svakhet, sårbarhet og personlige erfaringer en naturlig plass. Å bli møtt på denne måten er noe helt annet enn å lære å bli flink til å mestre symptomer.

PÅ VEIEN MOT ET NYTT FRAVÆRSPRINSIPP

Jeg har påpekt at fraværsprinsippet peker mot nødvendigheten av at barn møter erfaringer av motstand, smerte og ensomhet for å utvikle en robust identitet. Jeg har også vist at det i det gamle kjønnsrollemønsteret var farens oppgave å representere dette prinsippet. I likestillingens tid har derimot både fedre og mødre demonisert betydningen av fraværet. Dette henger selvfølgelig sammen med farsautoritetens fall og alle de negative erfaringene som er knyttet til denne form for autoritet. Det er derfor tid for å rehabilitere prinsippet om fravær og tilpasse det til vår egen tid, til en autoritet som begge kjønn kan representere. Vi trenger verken en autoritet som er autoritær, som Kafkas far, eller en “hyperrational fool” (Illouz, 2007), hvor kapasiteten til å vurdere, tenke og handle er ødelagt av cost-benefit analyser. Vi trenger et nytt alternativ, som kan gjenreise den positive betydningen av et *nei* inn i en større samfunnsmessig sammenheng.

I følge prinsippet om “nærvær” og “fravær” er tre rom viktige for barnets utvikling. Først og fremst trenger barnet et nærværende omsorgsrom hvor deres drifter blir tilfredsstilt og deres personlighet blir mottatt og bekreftet. Barnet trenger dernest et fritt lekerom hvor det kan uttrykke seg på sine egne premisser og i sitt eget språk. Og videre trenger barnet erfaringen av et fravær (et *nei*, kjedsomhet, stilhet, tomhet, ikke-stimuli, osv.) for å utvikle en egen retning og motivasjon i livet. Å ikke innfri barnets ønsker fremstår her som forutsetningen for at barnet skal utvikle egne ønsker.

I dag ser vi at alle tre rommene invaderes av ytre styring, teknikk, prestasjonsideal og konsum. Styringsformenes “vi måler deg”, konsumkulturens “enjoy” og prestasjonsidealets “just do it”, fungerer da som forskjellige måter å “pervertere” og “av-symbolisere” de menneskelige grunnvilkår på. Verdien av omsorg, lek og evnen til å være alene kan ikke måles eller settes på formler. Aktivitetene i disse rom peker også på erfaringer som befinner seg utenfor styrings- og konsumkulturen. Vi er vitne til at betydningen av noe grunnleggende holder på å forsvinne. På denne måten fremstår dagens teknologiske/kognitive/økonomiske praksiser som destruktive. De bryter ned noe som er primært. Vi lever i hurtighetens og effektivitetens tidsalder, noe som preger retningslinjene innenfor området for psykiatri og psykisk helse. Slik sett blir vår

behandlingshverdag også mer og mer styrt av det utålmodige kravet om å se umiddelbare resultater (evidens). Hva er vel da mer naturlig enn at vi med støtte i et nytt prinsipp om fraværets betydning sier nei til denne utviklingen?

Takk for stipendie til skrivning fra Stiftelsen Mentalhygiejnisk Rådgivningskontor.

Referencer

- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. London: Duke University Press
- Auster, P. (2000). *Ensomhetens grunn*. Oslo: Aschehaug.
- Baumann, Z. (2006). *Flytende modernitet*. Oslo: Vidarforlaget.
- Bruckner, P. (2010). *Perpetual Euphoria – on the duty to be happy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Byung, C.-H. (2012). *Træthedssamfunnet*. København: Ø-bog serien.
- Dethiville, L. (2014). *Donald W. Winnicott – A New Approach*. London: Karnac.
- Illouz, E. (2007). *Cold intimacies. The making of emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul*. Berkley: University of California Press.
- Kafka, F. (2010). *Brevet til fadern*. Lund: Bakhåll.
- Kristeva, J. (2000). *Crises of the European Subject*. New York: The Other Press.
- Kristeva, J. (1995). *New Maladies of the Soul*. New York: Columbia University Press.
- Løkke, P.A. (2000). *Farsrevolusjonen*. Oslo: Pax forlag.
- Løkke, P.A. (2014). *Når depresjon blir et nasjonalt problem*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Vol 51, nr. 2, (s.122-131).
- Løkke, P.A. (2014). *Jenters stumme raseri – i diagnosenes tidsalder*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Vol 51, nr 9, (s.767-772)
- Mearns, R. (2005). *The Metaphor of Play. Origin and breakdown of personal being*. New York: Routledge.
- Petersvold, M. & Østrem, S. (2012). *Mestrer – mestrer ikke*. Jakten på det normale barnet. Oslo: Res Public.
- Routondo, E.A. (1994). *American Manhood. Transformation in Masculinity from The Revolution to The Modern Era*. New York: Basic Books.
- Solheim, J. (1998). *Den åpne kroppen; om kjønnssymbolikk i moderne kultur*. Oslo: Pax Forlag.
- Verhaeghe, P. (2014). *What about me? The struggle for identity in a marked based society*. London: Scribe.

Abstract

The French psychoanalyst Julia Kristeva discusses what she refers to as “the disappearance of the subject” in our time. The destruction of the symbolic capacity that Kristeva points to comes to expression in the new role of parents, and at the same time it will appear as new forms of pathology in their children. The collapse of the father’s authority and the neglect of Freudian concepts concerning the importance of children experiencing

“absence” are central to this development. The new keywords for bringing up children are “presence” and “mastery”. When “presence” is confused with consumption and there is great stress on the children’s achievements at too early an age, the significance of our symbolic reality will break down. The child’s identity project is now directed toward activities related to “have” and to “do”, rather than to get in touch with their own emotions, nor does it create meaning in relation to themselves and others.

Key Words. Psychoanalysis, child rearing, new pathologies, consumer society.